

Tomislav Galović

*Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest i Zavod za hrvatsku povijest
Zagreb*

POČETCI GLAGOLJAŠTVA ROGOVSKE OPATIJE¹

Benediktinski kraljevski samostan (*monasterium regale*) Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu – formalno utemeljen 1060. godine te zbog svoga najvećeg posjeda Rogova nazvan i Rogovski, odnosno nakon mletačkog razaranja Biograda 1125. godine i preseljenja redovnika na obližnji otok Pašman pod imenom Svetih Kuzme i Damjana – ide u red naših najvažnijih redovničkih zajednica iz razdoblja srednjega vijeka. Međutim, ovaj je samostan u historiografiji i slavistici prepoznat i kao istaknuto glagoljaško središte. Stoga u ovome radu želimo propitati opravdanost ili neodrživost takva tumačenja za razdoblje srednjega vijeka.

Ključne riječi: srednji vijek, Hrvatska, Dalmacija, hrvatska povijest, crkvena povijest, benediktinci, Biograd (samostana Sv. Ivana Evmđelista), otok Pašman (samostan Svetih Kuzme i Damjana na Čokovcu kod Tkona), Rogovska opatija, glagoljaštvo

Nema nikakve sumnje da je Rogovska opatija (kolektivni naziv za prvotno samostan Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu, a potom kao nastavljača samostana Svetih Kuzme i Damjana na brdu Čokovcu kod Tkona na otoku Pašmanu) bila istaknuto glagoljaško sjedište i središte u Dalmaciji. No, ključno je pitanje otkad tu opatiju možemo držati glagoljaškom. Ovdje ćemo kroz nekoliko epizoda iz njezine povijesti ispitati a) čin osnivanja samostana; b) broj i stanje redovnika u 13. i 14. stoljeću; 3) glagoljičku epigrafiju i pitanje glagoljaške *Regule sv. Benedikta*; 4) uvođenje komendatarnog sustava u Rogovsku opatiju.

I.

Muški benediktinski samostan Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu osnovan je u veljači 1060. godine.² Iza toga stvarnog i formalnog čina stoji kralj Petar Krešimir IV., jedan od najistaknutijih hrvatskih vladara iz razdoblja ranoga srednjega vijeka. U historiografskoj je literaturi, ponajprije zaslugom don Ivana Ostojića i

¹ Ovaj rad autor s iznimnim zadovoljstvom prinosi u zbornik našega profesora i istaknutog hrvatskog glagoljaša Stjepana Damjanovića povodom njegova 70. rođendana.

² HR-DAZd-0337, *Libellus Policorion*, ff. 2^r–2^v, 24^r. Usp. CD I: 88, 89–90.

njegovih radova, biogradski samostan Sv. Ivana Evanđelista proglašen glagoljaškim. Prema Ostojićevu tumačenju kralj Petar Krešimir IV. s otoka Žirja poziva redovnike glagoljaše da dođu u Biograd i tu osnuju samostan.³ Međutim, takvo tumačenje tzv. proširene samostanske fundacijske listine nije opravdano. Naime, nije kralj opata Andriju pozvao s otoka Žirja nego ga je to upitao zbog toga otoka i jedne tamošnje kapelice. Osim toga, a što je vrlo važno, dosadašnja arheološka, povijesna i povijesnoumjetnička istraživanja nisu dokumentirala postojanje samostana na Žirju.⁴

S druge pak strane Nada Klaić isticala je s pravom da samostan u Biogradu ne može biti glagoljaški te je tzv. Krešimirovu proširenu listinu iz 1060. godine držala falsifikatom.⁵ Međutim, nije mogla osporiti pojedine Ostojićeve navode u korist glagoljaškog karaktera ove redovničke zajednice kada se ona nalazi na susjednom otoku Pašmanu. Problem je autorici dakle predstavljalo glagoljaštvo pašmanskih benediktinaca kao nastavljača onih biogradskih. Ostojić je, osim pozivanja upravo na spomenutu listinu, konstatirao sljedeće: “Kao što su sredinom XI stoljeća monasi sa Žirja prešli u Biograd, tako su početkom druge četvrti XII stoljeća iz Biograda prešli na Pašman. Već smo vidjeli, da je samostan Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu bio sigurno glagoljaški”. Autor potom ključnim ističe: “Kako se pak nigdje u našoj benediktinskoj povijesti nismo namjerali, da su se latinski monasi prometnuli u glagoljaše, to zaključujemo, da je i pašmanski samostan glagoljicu donio sa sobom iz Biograda, dotično sa Žirja. Tim više, što su i Biograd i Žirje dugo poslije odlaska monaha uzdržali glagoljicu u crkvi”.⁶ Iako potonja tvrdnja stoji, ali za razdoblje kasnog srednjeg odnosno ranog novog vijeka, sve prije rečeno zasniva se na pogrešnom tumačenju tzv. proširene fundacijske listine ovoga samostana iz 1060. godine.

No, ono što je u promatranom trenutku osnivanja samostana još važnije jesu društveno-političke i opće crkvene prilike koje su obilježene reformskim težnjama papinske kurije te odlukama Lateranskog koncila iz 1059. godine. Te pak reformske težnje, sveukupno gledajući, s obzirom na hrvatska područja nisu bile priklonjene glagoljaštvu, tj. staroslavenskomu bogoslužju i glagoljici.⁷

Godine 1125. Mlečani su zauzeli i razorili Biograd pa su redovnici samostana Sv. Ivana Evanđelista bili primorani, uostalom kao i svi drugi stanovnici Biograda, pronaći novo obitavalište.⁸ Biograđani su se dijelom nastanili u okolnim

³ Ostojić 1960: 28.

⁴ Galović 2014: 100–101.

⁵ Klaić 1975: 416–419.

⁶ Ostojić 1960: 28.

⁷ Usp. Margetić 2000: 73–92.

⁸ Usp. Galović 2014: 97.

mjestima, dijelom u Šibeniku, a biogradski biskup u Skradinu. Jedan se dio benediktinaca po svoj prilici sklonio na svoj posjed Rogovo pokraj Biograda, a drugi dio u Šibenik. Tu su se zadržali neko vrijeme. Godine 1129. sigurno možemo reći da prelaze na Čokovac na otoku Pašmanu.⁹

Dolaskom na Pašman redovnici uz crkvu Svetih Kuzme i Damjana podižu samostan. Inače, tu je crkvu samostanu darovao još biogradski biskup, ali je u međuvremenu bilo problema oko posjedovnih prava, dok najzad 1129. nije zaderski biskup zauvijek ustupio crkvu rogovskim redovnicima.¹⁰ Tako počinje pašmanska epizoda biogradskih benediktinaca koja je možda trebala biti samo privremena, ali se pokazala kao definitivna jer se benediktinci više nikad nisu vratili u svoj matični grad.

Nakon što smo nedvojbeno utvrdili da biogradski samostan nije bio glagoljaški, ostaje nam kao drugi problem pitanje što se s njegovim redovnicima zbiva nakon prelaska na Pašman, gdje oni – što je isto tako nedvojbeno – nakon određenog vremena prihvaćaju staroslavensko bogoslužje i glagoljičko pismo, tj. postaju ono što se kod nas naziva benediktinci glagoljaši.¹¹

II.

Za daljnje razumijevanje povijesti biogradskih, a sada pašmanskih benediktinaca, važno je promotriti unutarnje i organizacijsko stanje njih samih. Nije nam ovdje cilj iznositi pregled povijesti ove opatije, jer smo to učinili na drugom mjestu, već želimo na probranim primjerima oslikati stanje ove redovničke zajednice u 13. i 14. stoljeću. No, nije naodmet odmah spomenuti kako je na čelu samostana u drugoj polovici 12. stoljeća bio opat imenom Nicifor, a potom je tu funkciju vršio opat Oto Lombardanin (*abbas Octo nomine nacione Lombardus*).¹² Njihova imena svakako su vrlo indikativna.

O broju redovnika početkom 13. stoljeća izravno svjedoči isprava rogovskog opata Milče od 2. veljače 1216. godine, gdje je većina poimence navedena. Tu se opat Milče (*Milçe/Milze abbas*) navodi sa svojom braćom Dobroslavom (*Dobroslavuo preposito*), Prežom (*Prexa monaco*), Andrijom (*Andrea monaco*), Krševanom Niciforovim (*Grisogono filio Nicefori monaco*), Girardom (*magistro Girrardo monaco*), Matijom (*Mechia!! monaco*), Kristoforom (*Christoforo monaco*), Andrijom (*Andrea presbytero*), Rotamonzom (*Rotamonzon presbytero*), Dragulijom (*Dragulio monaco*), Bernardom (*Bernardo monaco*), Stjepanom (*Stephano*

⁹ Usp. Ostojić 1964: 221–234.

¹⁰ CD II: 39.

¹¹ O hrvatskim benediktincima glagoljašima v. Ostojić 1960: 14–42; Fučić 1991: 311–325, Fučić 1998: 153–156; Galović 2009: 777–786.

¹² HR-DAZd-0337, *Libellus Policorion*, ff. 11^r (19)–11^v (20).

monaco), Bartolom (*Bartholomeo monaco*), Izidorom (*Isidoro monaco*) i Jurislavom (*Gurislauo monaco*).¹³

Iznimno je pak zanimljiv i podatak Tome Arhidakona (1200./1201.–1268.) kako je palij (*pallium*) splitskoga nadbiskupa, zbog nesuglasica oko njegova izbora, početkom 20-ih godina 13. stoljeća bio povjeren na čuvanje rogovskom opatu.¹⁴ To bez dvojbe svjedoči o vrlo veliku ugledu ove opatije.

Pogledamo li pak unutarnje stanje Rogovske opatije sredinom i u drugoj polovici 13. stoljeća, tada se može uočiti da je opatija bila u krizi, ali ne toliko ekonomskoj koliko organizacijskoj i duhovnoj. Ovdje svakako treba naglasiti da je upravo 13. stoljeće vrijeme pojave i nagla širenja novih, tzv. prosjačkih redova: franjevaca i dominikanaca.

U 14. stoljeću opatija proživljava najteže razdoblje nakon biogradske epizode. Za mletačko-anžuvinskog rata 1345. samostanski kompleks postaje prostorom vojničkih sukoba, a što je zasvjedočeno i u djelu *Obsidio Iadrensis*.¹⁵ Nakon mletačke pobjede kompleks se pretvara u vojničku utvrdu – *castrum sancti Damiani*. Tu redovno boravi posada od 75 vojnika, dok 8. ožujka 1347. nije naređeno njezino rušenje, a to znači rušenje većeg dijela samostana, ali i crkve.¹⁶

Nakon teških ratnih iskustava Rogovska je opatija u ekonomskom pogledu brzo napredovala. Štoviše, iz isprave splitskog nadbiskupa Hugolina od 11. veljače 1360. godine doznajemo da su tada prihodi Rogovske opatije za više od jedne trećine nadmašivali one samostana Sv. Marije i Sv. Krševana u Zadru.¹⁷

Političke prilike u Dalmaciji druge polovine 14. stoljeća karakterizira obnova kraljevske vlasti za Anžuvina. Nakon Zadarskog mira 1358. godine hrvatske zemlje teritorijalnim okupljanjem doživljavaju svoj srednjovjekovni vrhunac (T. Raukar).¹⁸ Upravo nakon tih krupnih promjena dolazi do obnove rogovskih samostanskih zdanja koja su bila teško stradala za sukoba Mlečana i kralja Ludovika I. Anžuvina. Na čelu je samostana od 1364. opat Petar II. Zadrani (*abbas dignissimus Petrus de Iadra*, 1364.–1382.). Ako su samostanski prihodi 1360. bili viši

¹³ *Miscellanea* I: 7. Slijedeći tako opširan popis redovnika – sve odreda domaćih sinova!; izuzev dakako pokojnika u kalendaru / nekrologu *Regule* – pronalazimo važan podatak tek u ispravi od 6. studenog 1433. sastavljenoj povodom ponovnog izbora redovnika Martina iz Vrbiće za samostanskog priora. Tom prilikom spominju se ovi redovnici: *frater Martinus de Verbiza prior, frater Benedictus de Rogoua vicarius, frater Matheus de Ticono, frater Jeronimus de Pisscimano, frater Discretus de Rogoua, frater Vitus de Rogoua, frater Honestus de Ticono, frater Stephanus de Verbiza, frater Prudens de Pisscimano et frater Vitus de Ticono, omnes monaci et conventuales monasterii et abbatie sanctorum Cosme et Damiani de Rogoua*. Izbor novog/starog opata, tj. kapitul održan je po staroj i uobičajenoj proceduri u sakristiji samostanske crkve: *ad sonum campanelle more solito et loco debito in sacrestia nostre ecclesie vbi iuxta solitum nostra capitula congregantur* (Jelić 1899: 79–80 /br. 155/). O redovniku Martinu iz Vrbiće v. Runje 2005: 26.

¹⁴ *Historia Salonitana* XXVI, 26: 174–175, bilj. 4.

¹⁵ *Obsidio Iadrensis* I: 20–21.

¹⁶ *Listine* II: 439.

¹⁷ CD XIII: 7–9.

¹⁸ Raukar 1997: 79–84.

za 1/3 od onih zadarskih samostana Sv. Marije i Sv. Krševana, oni zasigurno nisu opali za vrijeme ovoga opata jer je za njegove graditeljske aktivnosti trebalo dosta financijskih sredstava.¹⁹

III.

Iz dosad navedenih podataka ne iščitavamo nikakve signale koji bi nas upućivali na glagoljaški karakter pašmanskih benediktinaca. Najraniji pak glagoljski rukopisi²⁰ iz samostana na Čokovcu datiraju iz druge polovine 14., odnosno početka 15. stoljeća. Tu je na prvome mjestu glasovita *Rogovskoga samostana Sv. Benedikta Regula*²¹, u čijem kodeksu na f. 57^v kasnijom rukom stoji zapisano: *To e regula mostirska s(ve)toga Kuzmi i Domêana*. S druge pak strane nemamo nikakvih podataka da bi njezin predložak nastao ili se nalazio upravo u ovome samostanu. U jednom drugom radu pokazali smo da se *Regula* koristila u ovom samostanu od vremena opata Petra III. Praskvića (1421.–1426.) ili nešto malo prije toga,²² a što dijelom odgovara i onomu što je kao mogućnost naveo Vjekoslav Štefanić, kada *Regulu* datira zadnjom četvrti 14.²³ ili “u najgorem slučaju” početkom 15. stoljeća.²⁴

*Tkonski zbornik*²⁵ kao neliturgijski zbornik koji sadrži u 16. stoljeću prepisane hrvatskoglagoljske tekstove bio je čitan među benediktincima Svetih Kuzme i Damjana²⁶, tj. već je tijekom 16. stoljeća bio zasvjedočen u samostanu na Čokovcu.²⁷

IV.

Svemu gore iznesenom, tj. da glagoljaštva u samostanu Sv. Kuzme i Damjana nema do početka 15. stoljeća,²⁸ a da otad ono ide samo uzlaznim putem, dodatnu

¹⁹ Usp. Petricioli 1990: 381–396.

²⁰ Za otok Pašman vrlo su važna i dva rana glagoljička rukopisa: *Pašmanski brevijar* iz 14. stoljeća, koji se danas čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu (pod signaturom III b 10), i tzv. *Pašmanski fragmenti brevijara* iz 15. stoljeća te dio ostržižaka istog brevijara iz 17./18. stoljeća, sada u Arhivu Zadarske nadbiskupije (usp. *Vodič Arhiva Zadarske nadbiskupije* 2003). No, smatra se da ti spomenici nisu i napisani na o. Pašmanu, već da su vrlo rano ondje dospjeli i bili korišteni. Usp. Štefanić 1969: 105–112; Mihaljević 1996: 99–170; Kolumbić 1987: 195–196, 199–200; Runje 2005: 21–22. Za arhiv Rogovske opatije v. Galović 2012: 103–116.

²¹ *Regula* se danas čuva u Arhivu HAZU (sign. I a 74).

²² Galović 2015: 153–166.

²³ Usp. Ostojić 1965: 365; Hercigonja 1975: 126; Damjanović 2008: 204–205.

²⁴ Štefanić 1970: 90.

²⁵ *Tkonski zbornik*. Usp. Milčetić 1911: 290–300; Štefanić 1970: 29–35.

²⁶ Štefanić 1970: 34–35.

²⁷ Kolumbić 1987: 195, 200–205.

²⁸ Smiona pak tvrdnja A. M. Strgačića (1964: 386) da su benediktinci Svetih Kuzme i Damjana unijeli staroslavensko bogoslužje i glagoljicu unutar zidina grada Zadra onoga trenutka kada su 1204. godine od zadarskog kaptola, kneza i puka dobili u znak zahvalnosti crkvu Sv. Dimitrija tek djelomično odgovara

potvrdu daje još jedna naoko možda ne toliko ključna stvar, ali u svakom pogledu indikativna. Na Čokovcu nema ni jednoga starijeg glagoljičkog natpisa ili grafita. Svi su manje-više datirani razdobljem 15. i kasnijih stoljeća.²⁹ Da je glagoljaštvo bilo prisutno ovdje i ranije, odnosno da su još i biogradski benediktinci prvotno bili glagoljaši, sigurno bi se u kompleksu samostana Svetih Kuzme i Damjana sačuvalo ili kasnije pronašlo nešto starije glagoljičke epigrafike.

Ostaje stoga kao otvoreno pitanje: *Kad, dakle, treba tražiti početke glagoljaštva Rogovske opatije?* – odnosno – *Kad bi to pašmanski redovnici postali benediktinci glagoljaši?*³⁰

Ako povežemo podatke iz *Regule* s drugim poznatim podatcima, takvim ishodom ne samo da se točno određuje vrijeme spomenutog upisa već pomoću njega možemo postaviti i začetke glagoljaškog razdoblja samostana na Čokovcu. To bi po svoj prilici bilo početkom 15. stoljeća. Vrijeme je to opata Fridriha Jurjevića, a nakon čije smrti (1412.) Rogovska opatija prelazi u komendu i postaje glasovito glagoljaško sijelo. Više je razloga tomu. Prvo, za razdoblje prije toga nemamo nikakvih vijesti da bi oni glagoljali, tj. vršili staroslavensku službu Božju i koristili glagoljičko pismo. Pisani spomenici u samostanu, naprotiv, svjedoče o uporabi latiničkog pisma i latinskoga jezika te se nikako ne bi trebalo pomišljati da je u liturgiji bilo išta drugačije. Također vjerujemo da su pašmanski benediktinci na Čokovcu posebice tijekom 15. stoljeća podjednako bili vični i latinskoj (rimskoj) i staroslavenskoj liturgiji, a sukladno tomu i njihovim pismima i jezicima.

Od druge polovice 14. stoljeća opća društveno-politička situacija bila je nklonjena samostanu, ali opet ni jedno cijelo stoljeće, jer on od prve polovice 15. stoljeća ulazi pod tzv. komendatarni sustav upravljanja, što u mnogočemu onemogućuje njegov nesmetan razvoj.³¹ Tako Giuseppe Alačević, jedan od povjesničara

činjeničnom stanju, ako uzmemo u obzir zapravo vrijeme kada oni postaju glagoljaši i da su tu crkvu držali svega do 1311. godine (Bianchi 1877: 436; Strgačić 1964: 386). Detaljno o glagoljaštvu u Zadarskoj nadbiskupiji u srednjem vijeku pisao je fra P. Runje, ali rezultati do kojih dolazi temeljem dragocjenih arhivskih istraživanja većinom se odnose na razvijeno i kasno srednjovjekovlje (Runje 2005). Pregled pak glagoljičkih spomenika zadarskog područja donosi N. Grbin (2001: 112–126). O ulozi grada Zadra u pogledu staroslavenskog bogoslužja i glagoljičkog pisma pisala je s. M. A. Pantelić istaknuvši mnoge zanimljive momente i povijesne okolnosti (2001: 101–111).

²⁹ Fučić 1982: 340–348. Rekapitulaciju glagoljskih natpisa Rogovske opatije v. u Žužak 2007: 249–321.

³⁰ Iako se može pomisliti da se to moglo dogoditi još tijekom 13. stoljeća poslije dvaju papinih pisma u kojima je Sveta Stolica odobrila staroslavensko bogoslužje i glagoljičko pismo. Prvo je pismo papa poslao 1248. godine senjskom biskupu Filipu, čime je *de facto et de iure* glagoljica “prešla prag katedrale”, odnosno bilo je odobreno i jedno i drugo. Ubrzo slijedi i papino dopuštenje glagoljanja omišaljskim benediktincima od 26. siječnja 1252. godine. Papa Inocent IV. u pismu upućenu krčkom biskupu Fruktuozu dopušta redovnicima benediktinske opatije u Omišlju da slobodno mogu glagoljati, tj. vršiti službu božju na crkvenoslavenskom jeziku (usp. Bogović 1998: 55–62). Upravo ovakav razvoj situacije mogao je pozitivno djelovati na to da oni samostani i opatije koji se nalaze na ruralnom području – poglavito zbog hrvatskog stanovništva koje ih je okruživalo – počnu slobodno prakticirati narodni jezik u bogoslužju. No, u vrelima nemamo naznaka da bi takva odluka djelovala na Rogovsku opatiju da ona postane glagoljaškom.

³¹ Kolanović 1987: 101–107.

ove opatije, u radu iz 1888. godine piše da su redovnici samostana Svetih Kuzme i Damjana u ranom novom vijeku bili glagoljaši (*uomini dell'ordine benedettino, illyrici idiomatis*) kojima je upravljao opat komendator.³²

* * *

Ovdje valja spomenuti još jednu epizodu iz europske povijesti u literaturi povezanu s Rogovskom opatijom. Riječ je o tome da u našoj historiografiji i slavistici redovno nailazimo na tvrdnju da su na poziv češkog kralja i rimsko-njemačkog cara Karla IV. Luksemburškog glagoljaši s Čokovca otišli u Prag u samostan Emaus (Emauzy) s ciljem oživljavanja slavenskog bogoslužja i pismenosti na glagoljici.³³ Koliko je poznato, prvi je takvo stajalište u historiografiji iznio fra Odorik Badurina,³⁴ a potom František Pechuška³⁵ i dr.³⁶ No, ta tvrdnja, iako poticajna, nema potvrde u izvorima, tim više kad znamo da rogovski benediktinci tada još nisu bili glagoljaši. Primjerice, u zborniku radova *Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury* iz 1975. godine nema ni traga povezivanju pašmanskim benediktinaca i praškog Emausa. U zborniku radova *Emauzy – Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy* iz 2007. godine na dva se mjesta (autori su toga zbornika češki povjesničari umjetnosti) doduše spominju pašmanski benediktinci kao oni koji su poslani u Prag, no za takve tvrdnje ne daju se argumenti već se – po svemu sudeći – to prenosi kao uzus iz starije historiografije.³⁷ Međutim, zanimljivo je i gledište suvremene češke slavistike koja radije pogled usmjerava prema senjskim glagoljašima koji bi bili pozvani u Prag nego prema onima s otoka Pašmana.³⁸

³² Alačević 1888: 139–141.

³³ Izuzetak tu čini rad J. Hamma *Hrvatski glagoljaši u Pragu* (1970: 84–99) u kojem autor rogovske benediktince drži glagoljašima, ali ne smatra da bi oni bili pozvani u Prag: “Bilo bi sasvim neobično, kada bi se iz takve sredine, iz neposredne blizine Zadra koji je u XIV vijeku u humanističkim naukama bio na osobitoj visini, u Prag, koji je bio ne samo caput Regni nego i caput Imperii Romani, slali neuki glagoljaši, takvi koji su praškoj sredini znali dati samo glagoljski alfabet i ništa” (1970: 88). Ovakva ocjena o intelektualnom položaju glagoljaša sasvim je neprihvatljiva i odavno je prevladana. Usp. poglavito radove profesora Eduarda Hercigonje.

³⁴ Badurina 1935: 5.

³⁵ Pechuška 1940: 19, 51–52.

³⁶ Usp. npr. i Hercigonja 2009: 73, 111–112, gdje autor ipak oprezno piše: “vjerojatno iz opatije sv. Kuzme i Damjana s Čokovca (...)”.

³⁷ Stejskal 2007: 222; Royt 2007: 296.

³⁸ Usmeni podatak kolege Václava Čermáka iz Slavenskog instituta Akademije znanosti Republike Češke u Pragu (Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha), koji je u međuvremenu publicirao i rad pod naslovom: *Církevněslovanské písemnictví Slovanského kláštera v Praze* (Čermák 2014: 292–296). Usp. i Pacnerová 2008: 405, a od naše literature Klaić 1972: 37–38; Ostojić 1960: 30; Bogović 1998: 87. Povođom 650. obljetnice Karlova poziva hrvatskim glagoljašima da dođu Prag (1347.–1997.) prigodni tekst pod naslovom *Hrvatski glagoljaši u središtu Svetoga Rimskog Carstva* napisao je i naš svećar – profesor Stjepan Damjanović (2000: 45–51).

V.

Zaključno možemo kazati da Rogovska opatija poprima glagoljaški karakter tek u 15. stoljeću, a za razdoblje prije toga nemamo nikakvih svjedočanstava iz vrela, ali ni naznaka da bi tomu bilo išta drugačije. Rani novi vijek donosi novo doba za ovu važnu redovničku zajednicu i njezin doprinos sveukupnoj hrvatskoj kulturi.

Popis izvora

HR-DAZd-0337 = Državni arhiv u Zadru (DAZd), *Spisi samostana Sv. Kuzme i Damjana* (sign. HR-DAZd-0337)

* * *

CD = Codex diplomaticus

- (I) *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. I. (listine godina 743.–1100.). 1967. Ur. Marko Kostrenčić. Sakupili i obradili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Historijski institut).
- (II) *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. II. (listine XII. vijeka, 1101.–1200.). 1904. Sabrao i uredio Tadija Smičiklas. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- (XIII) *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. XIII. (listine godina 1360.–1366.). 1915. Sabrao Tadija Smičiklas. Uredili Marko Kostrenčić i Emilije Laszowski. Sumarij i indekse sastavio Marko Kostrenčić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Historia Salonitana

- *Thomae Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum – Archdeacon Thomas of Split, History of the Bishops of Salona and Split*. 2006. Latin text by Olga Perić. Edited, translated and annotated by Damir Karbić, Mirjana Matijević Sokol and James Ross Sweeney. Budapest – New York: Central European University Press.

Listine

- (II) *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, knj. II. (od godine 1366. do 1347.). 1870. Skupio Šime Ljubić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Miscellanea

- *Miscellanea*, sv. I (1949). 1950. Uredio Stjepan Antoljak. Priredili Ante M. Strgačić i Mirko Zjačić. Zadar: Državni arhiv u Zadru.

Obsidio Iadrensis

- *Obsidio Iadrensis*, manuscriptum postumum a Veljko Gortan, exaratum digesserunt Branimir Glavičić et Vladimir Vratović, cooperantibus Damir Karbić, Miroslav Kurelac, Zoran Ladić – *Opsada Zadra*, rukopis Veljka Gortana priredili Branimir Glavičić i Vladimir Vratović u suradnji s Damirom Karbićem, Miroslavom Kurelcem i Zoranom Ladićem, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (MSHSM, vol. LIV, Scriptores, vol. VI), 2007. [2008.]

Tkonski zbornik

- *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski tekstovi iz 16. stoljeća*. 2001. Transliterirao i popratne tekstove napisao Slavomir Sambunjak. Tkon: Općina Tkon.

Literatura

- Alačević, Giuseppe. 1888. Il Monastero e la Chiesa dei Ss. Cosma e Damiano sull' isola di Pasmano [I.]. "Bullettino di archeologia e storia dalmata", 11: 139–141.
- Badurina, Odorik. 1935. Drevna benediktinska opatija u Biogradu na moru [5]. "Hrvatska straža", VII, 135: 4–5.
- Bianchi, Carlo Federico. 1877. *Zara cristiana*. Vol. I. Zara: Tipografia Woditzka.
- Bogović, Mile. 1998. Hrvatsko glagoljsko tisućljeće. "Senjski zbornik", 25: 1–140.
- Čermák, Václav. 2014. Církevněslovanské písemnictví Slovanského kláštera v Praze. *Cyri-lometodějská misie a Evropa. 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velikou Moravu*. Ur. Pavel Kouřil a kol. Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR: 292–296.
- Damjanović, Stjepan. 2000. *Filološki razgovori*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Damjanović, Stjepan. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Emauzi – Benediktínský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*. 2007. Ur. Klára Benešová a Kateřina Kubínová. Praha: Academia.
- Fučić, Branko. 1982. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Fučić, Branko. 1991. I benedettini glagoliti croati. *Homo – imago et amicus Dei / The man – image and friend of God / Der Mensch – Bild und Freund Gottes / L'uomo – imagine ed amico di Dio. Miscellanea in honorem Ioannis Golub / Čovjek – slika i prijatelj Božji. Zbornik u čast Ivana Goluba*. Ur. Ratko Perić. Romae / Rim: Pontificium Collegium Croaticum sancti Hieronymi – Papinski hrvatski zavod Svetog Jeronima: 311–325.
- Fučić, Branko. 1998. *Terra incognita*. II. izdanje. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Galović, Tomislav. 2009. Benediktinci – izvorište hrvatske trojezične i tropismene kulture u srednjem vijeku. *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*. Ur. Lovorka Čoralčić i Slavko Slišković. Zagreb: Dominikanska naklada Istina – Kršćanska sadašnjost: 777–786.
- Galović, Tomislav. 2012. Arhiv Rogovske opatije. "Arhivski vjesnik – Bulletin d'archives", 55: 103–116.
- Galović, Tomislav. 2014. Benediktinci i benediktinke u Biogradu u ranom srednjem vijeku. *Glagoljica i glagoljaštvo u biogradskom kraju. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Glagoljica na biogradskom području održanoga 17. studenoga 2012. u Biogradu*. Ur. Vjekoslav Čosić. Biograd – Zadar: Grad Biograd – Ogranak Matice hrvatske u Zadru – Sveučilište u Zadru: 95–116.

- Galović, Tomislav. 2015. Tko je *opaty Petar* Rogovski iz kalendara-nekrologa glagoljične *Regule sv. Benedikta*? *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju. Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenoga skupa povodom 110. obljetnice Staroslavenske akademije i 60. obljetnice Staroslavenskoga instituta, Krk, 5. i 6. listopada 2012.* Ur. Vesna Badurina Stipčević, Sandra Požar i Franjo Velčić. Zagreb: Staroslavenski institut: 153–166.
- Grbin, Nedo. 2001. Glagoljski spomenici na zadarskom području. *Iskoni bē slovo. Zbornik radova o glagoljici i glagoljašima zadarskog kraja i crkvi Svetog Ivana Krstitelja.* Ur. Antun Badurina. Zagreb: Provincijalat franjevac trećoredaca – Kršćanska sadašnjost: 112–126.
- Hamm, Josip. 1970. Hrvatski glagoljaši u Pragu. “Зборник за славистику”, 1: 84–99.
- Hercigonja, Eduard. 1975. *Povijest hrvatske književnosti II: Srednjovjekovna književnost.* Zagreb: Liber – Mladost.
- Hercigonja, Eduard. 2009. *Tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jelić, Luka. 1899. Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju. “Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva”, 3: 33–126.
- Klaić, Nada. 1975. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku.* II. izdanje. Zagreb: Školska knjiga – Manualia Universitatis studiorum Zagrabienensis / Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu.
- Klaić, Vjekoslav. 1972. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća.* Knj. III. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Kolanović, Josip. 1987. Benediktinci na Pašmanu. *Otok Pašman kroz vjekove i danas (Pašmanski zbornik). Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zadru 2–4. prosinca 1981.* Ur. Vjekoslav Čosić. Zadar: Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet u Zadru i Skupština Općine Biograd na moru – Zavičajni muzej: 95–107.
- Kolumbić, Nikica. 1987. Književni spomenici hrvatskog srednjovjekovlja vezani za otok Pašman. *Otok Pašman kroz vjekove i danas (Pašmanski zbornik). Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zadru 2–4. prosinca 1981.* Ur. Vjekoslav Čosić. Zadar: Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet u Zadru i Skupština Općine Biograd na moru – Zavičajni muzej: 195–206.
- Margetić, Lujo. 2000. *Hrvatska i Crkva u srednjem vijeku. Pravnopovijesne i povijesne studije.* Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Mihaljević, Milan. 1996. Novootkriveni Pašmanski fragmenti brevijara. “Slovo”, 44–46: 99–170.
- Milčetić, Ivan. 1911. Hrvatska glagoljska bibliografija (I. dio. Opisi rukopisâ, sa dva priloga i dodatkom). “Starine JAZU”, 33: 1–536.
- Ostojić, Ivan. 1960. Benediktinci glagoljaši. “Slovo”, 9–10: 14–42.
- Ostojić, Ivan. 1964. *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. II: Benediktinci u Dalmaciji – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis. Vol. II: Benedictini in Dalmatia.* Split: Benediktinski priorat – Tkon kod Zadra.
- Ostojić, Ivan. 1965. *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. III: Benediktinci u panonskoj Hrvatskoj i Istri; Cisterciti u našim krajevima; Katalozi opata i opatica; Pašmanska Regula sv. Benedikta – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis. Vol. III: Benedictini in Croatia septentrionali et in Histria; Cistercienses in Croatia; Catalogi abbatum et abbatisarum; Vetus Croatica versio Regulae s. Benedicti.* Split: Benediktinski priorat – Tkon kod Zadra.

- Pacnerová, Ludmila. 2008. Staročeské literární památky a charvátská hranatá hlaholice. "Slovo", 56–57: 405–420.
- Pantelić, Marija Agnezija. 2001. Zadar na razmeđu glagoljskog juga i sjevera s obzirom na liturgijske kodekse 11. – 15. stoljeća. *Iskoni bê slovo. Zbornik radova o glagoljici i glagoljašima zadarskog kraja i crkvi Svetog Ivana Krstitelja*. Ur. Antun Badurina. Zagreb: Provincijalat franjevac a trećoredaca – Kršćanska sadašnjost: 101–111.
- Pechuška, František. 1940. Benediktinské opatství rogovské v Dalmácii. Kulturně historický obraz. "Časopis katolického duhovenstva / Ephemerides theologiae cleri Catholici", LXXX [CV], 1: 14–54.
- Petricioli, Ivo. 1990. Graditeljska djelatnost rogovskog opata Petra Zadranina. *Biograd i njegova okolica u prošlosti (Biogradski zbornik 1)*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Biogradu od 11. do 13. studenoga 1988. godine. Ur. Šime Batović. Zadar: Zavod za povijesne znanosti Filozofskoga fakulteta u Zadru – SIZ kulture Općine Biograd: 381–396.
- Raukar, Tomislav. 1997. *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Royt, Jan. 2007. Poznámky k ikonografii Emauzského cyklu. *Emauzy – Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*. Ur. Klára Benešová a Kateřina Kubínová. Praha: Academia: 290–308 (+ 383).
- Runje, Petar. 2005. *Glagoljica u zadarskoj nadbiskupiji u srednjem vijeku*. Zadar: Gradska knjižnica.
- Stejskal, Karel. 2007. Malby v klášteře Na Slovanech a jejich vztah k evropskému malířství. *Emauzy – Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*. Ur. Klára Benešová a Kateřina Kubínová. Praha: Academia: 220–266 (+ 380–381).
- Strgačić, Ante Marija. 1964. Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra. *Zadar. Geografija – ekonomija – saobraćaj – povijest – kultura*. Ur. Jakša Ravlić. Zagreb: Matica hrvatska: 373–429.
- Štefanić, Vjekoslav. 1969. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*. (I. dio – uvod, Biblija, apokrif i legende, liturgijski tekstovi, egzorcizmi i zapisi, molitvenici, teologija, crkveni govori /homiletika/, pjesme.) Zagreb: Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.
- Štefanić, Vjekoslav. 1970. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*. (II. dio – zbornici različitog sadržaja, regule i statuti, registri, varia, indeksi, album slika.) Zagreb: Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.
- Vodič Arhiva Zadarske nadbiskupije*. 2003. Prir. Oliver Modrić i Josip Kolanović. Predgovor: Želimir Puljić. Zadar: Državni arhiv u Zadru – Zadarska nadbiskupija.
- Z tradic slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. 1975. Ur. Jan Petr i Sáva Šabouk. Praha: Universita Karlova.
- Žužak, Vedran. 2007. Glagoljska epigrafika zadarskog otočja. "Čakavska rič", XXXV, 2: 249–321.

Summary

ON THE BEGINNINGS OF THE GLAGOLITHISM IN ROGOVO ROYAL BENEDICTINE ABBEY IN THE MIDDLE AGES

The Benedictine monastery of St John the Evangelist in Biograd (Dalmatia, Croatia) was formally established, as it reads in the convent's foundation charter, in the February 1060. Because of its largest and at the same time royal land property of Rogovo, it the monastery was afterwards called later named the Rogovo Abbey. After the destruction of Biograd in 1125 by the Venetians returning from a crusade, a part number of the monks presumably took refuge on their Rogovo property, while others went to the town of Šibenik. In 1129 they certainly moved moving then in 1129 for sure from the mainland over to the Čokovac hill on the island of Pašman. Beside the exemption that the abbey enjoyed, the abbot was entitled to a mitre, a ring, a stick and a pair of sandals. The importance and, still what is more, the prestige of the Rogovo Abbey are shown by a piece of information from record by Thomas the Archdeacon from Split who claimed that at the beginning of the third decade of the 13th century the pallium of the Archbishop of Split was handed over for safekeeping to the abbot of Rogovo. In the 14th century the abbey was experiencing its most difficult times since the Biograd episode. During the Venetian-Anjou war in 1345 the monastic properties became the theatre site of war actions, which has been recorded in the narrative sources of the so-called *Obsidio Iadrensis*. After the hard experience of war the abbey made a quick economic recovery so that its revenues came to surpass those of St Mary and St Chrysogonus in Zadar. In the account article special attention will be turned to the spiritual, organizational and economic situation as well as to the question of Glagolism in the Rogovo Abbey – the only still living male monastic community in Croatia with which carries the epithet of an early medieval monasterium regale.

Key words: Middle Ages, Croatia, Dalmatia, Croatian history, ecclesiastical history, Benedictines, Biograd (Monastery of St. John the Evangelist), island of Pašman (Monastery of Saints Cosmas and Damian on the island of Pašman / hill Čokovac Hill near Tkon), Benedictine Abbey of Rogovo, Glagolism.